

Uluslararası Politikada Yaşanan Dönemsel Gelişmelerin Balkanlar Bölgesine Etkisi ve Yarattığı Güvenlik Sorunları

Hüseyin EMİROĞLU¹

Öz

MS 330 yılından günümüze, dünya politikasında meydana gelen köklü dönemsel gelişmeler, Balkan yarımadasını derinden etkilemiştir. Birçok imparatorluk, Balkan yarımadasına hâkim olmak ya da kontrol etmek istemiştir. Zayıf merkezi siyasal yapılar, Balkanlar bölgesine göçleri önleyememişlerdir veya bazen isteyerek önlememişlerdir. Özellikle zayıf imparatorluklar, siyasal yapılarına veya imparatorluk hâkimiyet alanlarına tehdit oluşturan Balkanlardaki göçmen kabileleri birbirlerine karşı kullanmışlardır. İmparatorlukların bu politikası, etnik-dinsel gruplar arasındaki nefreti ve düşmanlığı arttırmıştır. Bizans İmparatorluğunun yıkılmasından sonra, Osmanlı İmparatorluğu Balkanlar'da güçlü bir merkezi yönetim oluşturdu. Balkanlarda, 19. yüzyıla kadar Osmanlı hâkimiyetine karşı ciddi bir isyan yoktur. Bununla birlikte, etnik-dinsel gruplar arasında rekabet vardır, çatışma yoktur. Ancak Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi, Balkan halklarını derinlemesine etkiledi. Devrimler, Balkan halkları arasında ulusal kimlik bilincinin gelişmesine katkı yaptı. Balkan halkları, öncelikle Osmanlı hâkimiyetinden kurtulmak ve kendi millî devletlerini kurmak için mücadele başlattılar. Bu aşamada, üç reel tehdit algısı vardır. Birincisi, Osmanlı İmparatorluğu'dur. İkincisi, bölgeye yönelik genişlemeci dış politika takip eden diğer imparatorluklardır. Üçüncüsü, bölgede yerleşmiş etnik-dinsel gruplardır. Birinci Dünya Savaşı, bölgeye yönelik dış politika izleyen imparatorlukların yıkılmasına sebep olmuştur. Bu aşamadan sonra, bölgede yerleşmiş etnik-dinsel gruplar arasında mücadele başlamıştır. 19. yüzyıldan Soğuk Savaş'ın bitişine kadar her önemli uluslararası gelişme, Balkan halkları arasında etnik nefretin ve düşmanlığın artmasına sebep olmuştur.

Anahtar kelimeler: *Balkanlar, etnik nefret ve düşmanlık, ulusal kimlik, çatışma, algısal güvenlik.*

¹ Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, hemiroglu9@gmail.com

The Impact of Cyclical Developments in International Politics on the Balkans and Security Problems Created by them in the Region

Abstract

From 330 (AD) to the present, radical cyclical developments occurring in world politics have deeply affected the Balkan Peninsula. Most of the empires sought to control or dominate the Balkan Peninsula. Weak central political establishments were not be able to prevent illegal migration toward the Balkan region or sometimes did not prevent such migration intentionally. Especially weak empires used the immigrant tribes, which posed a threat against their political structures or their areas of imperial domination, against their rivals. Such policies followed by the empires increased hatred and hostility between the ethnic-religious groups. After the fall of the Byzantine Empire, the Ottoman Empire created a strong central government in the Balkans. Until the 19th century in the Balkans, there were no serious revolts against the Ottoman rule. Although there was competition between the ethnic and religious groups, no conflict emerged from this competition. On the other hand, the French Revolution and the Industrial Revolution deeply affected the Balkan peoples. Those revolutions contributed to the development of the awareness of national identity among the peoples of the Balkans. Balkan peoples launched the struggle to get rid of the Ottoman domination and to establish their own national states. At this stage, the Balkan peoples perceived real threats from the three kinds of actors: the Ottoman Empire, the other empires that extensively followed expansionist foreign policy toward the Balkan region, and ethno-religious groups that settled in the region. The First World War totally caused the collapse of the empires which followed devastating foreign policies toward the Balkan region. In the following phase, a struggle began between the ethnic-religious groups of the region. In the period from the 19th century to the end of the Cold War, each important international event increased ethnic hatred and enmity among the Balkan peoples.

Keywords: *Balkans, ethnic hatred and enmity, national identity, conflict, perceptual security.*

1. Giriş

Balkan yarımadası, dünya sistemi ve uluslararası politika alanında yaşanan önemli/köklü dönemsel değişikliklerin en çok etki yaptığı ve yapısal değişime yol açtığı coğrafi bir (alt) bölgedir. Roma İmparatorluğu'nun MS 330 yılında Balkan yarımadasının en stratejik yeri olan İstanbul'u yeni bir başkent olarak inşası, İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar bölgenin dünya siyasal tarihinde merkezi bir yer işgal etmesine yol açmıştır. Bizans İmparatorluğu-Osmanlı Devleti mücadelesi, bir anlamda, Balkan yarımadasını kontrol etme hedefine dönüktür. Balkan yarımadasında muhkem bir siyasal varlık inşa edemeyen siyasal yapılar/halklar, tarihsel süreçte ya topyekûn tasfiye olmuşlar ya da bölge dışı güçlerin kontrolü altına girmişlerdir. 330-1453 (MS) yılları arasında doğu-batı ekseninde büyük bir siyasal güç mücadelesine tanık olunan Balkan yarımadası, bu uzun tarihsel süreçte, etnik, dinsel, siyasal ve kültürel olarak heterojen bir görünüm kazanmıştır. Balkan yarımadası, 1453-1800 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezî hâkimiyetinin güçlü olduğu dönemlerde nispi bir istikrar ve barış dönemi yaşamış, geniş köylü topluluklarının yaşam standardı yükselmiştir. Ancak, Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi, Osmanlı siyasal ve toplumsal modelini Balkan halkları nezdinde etkisizleştirmiştir.

19. yüzyıl ve 20. yüzyıl boyunca Balkan halkları, tarihsel argümanlara dayanarak Balkan yarımadasındaki yaşam alanlarını uluslararası politika alanında yaşanan köklü dönemsel gelişmeler sürecinde yeniden tanımlama çabası içine gireceklerdir. Balkan yarımadasında son 200 yıllık siyasal tarih süreci incelendiğinde, bölge halkları açısından kalıcı barış ve istikrarın sağlanamamasına ve toplumsal zenginleşmenin gerçekleştirilememesine yol açan olguların neler olduğu tespit edilebilir. Bu çalışmada, uluslararası politika alanında yaşanan bazı önemli/köklü dönemsel gelişmeler temel alınarak, Balkan halklarının/devletlerinin toplumsal hafızasında kökleşen 'algısal güvenlik' sorununa dair birtakım tespitler ve genellemeler yapılacaktır. Esas alınacak önemli/köklü dönemsel gelişmeler şunlardır: 1) Balkan halklarının 19. yüzyılda gerçekleştirdikleri isyanlar, 2) 1912-1913 Balkan Savaşları, 3) Birinci Dünya Savaşı ve sonrası, 4) İkinci Dünya Savaşı ve sonrası, 5) Soğuk Savaşın sona erışı.

Bu çalışmada kullandığımız 'algısal güvenlik' kavramı, Balkan halklarının 19. ve 20. yüzyıllarda ulus-devletlerini inşa sürecinde 'öteki' olarak varsaydıklarına karşı toplumsal hafızalarında yer etmiş 'negatif imajlar' olarak tanımlanmaktadır. Algısal güvenlik, her zaman/çoğu zaman şiddet olgusu ile beslenen bir gerçeklik değildir. Balkan halklarının her birinin

tarihsel argümanlara dayanarak geliştirdikleri (Yugo-Slavya ya da her bir halkın kendi ulus-devletini inşası gibi) siyasal projelere ve yaşam alanlarına tehdit olarak algıladıkları hususlar, öteki olana karşı şiddet olgusunu/ çatışma dinamiğini ‘negatif imajlar’ düzeyinde beslemekte ve sürdürülebilir kılmaktadır. Örneğin, Yugoslavya’nın parçalanması sürecinde Amerika Birleşik Devletleri (ABD) özel temsilcisi Richard Holbrooke ile görüşen Sırp siyasal seçkinlerinin Türkiye’nin Sırbistan’ı işgal edeceğini ifade etmeleri ya da Bosnalı Müslümanları Türklerle özdeşleştirmeleri, gerçek değil (zihinlerindeki negatif imajlardan oluşan) algısal bir güvenlik tehdididir. İkinci Dünya Savaşı boyunca Sırpların, Hırvatların, Boşnakların ve Arnavutların Mihver (Almanya, İtalya, Japonya) ülkeleri ya da Müttefik (İngiltere, Fransa, Rusya, ABD) ülkelerine karşı şiddet içeren eylemlere girişmelerinden çok daha fazla birbirlerine yönelik şiddet kullanmalarının sebebi, gelecekteki siyasal projelerinin ve yaşam alanlarının önünde birbirlerini tehdit olarak algılamaları ile ilgilidir. Yugoslavya parçalanma sürecine girmeden Boşnak halkı, Yugoslavya’nın sürdürülmesinden yana bir siyaset belirlemişken, Sırp ve Hırvatlar kendi siyasal projelerinin önünde Boşnakları bir tehdit olarak algılamışlardır. Bosna-Hersek ve Boşnaklarla ilgili siyasal hedeflerine Kasım 1995’te imzalanan Dayton Anlaşması ile ulaşan Sırbistan siyasal seçkinleri, 1998 yılından itibaren Kosovalı Arnavutlara yönelik büyük ölçekli bir saldırı başlatmışlardır. Bu saldırının sebebi, Sırp toplumsal hafızasında tarihsel argümanlara dayalı olarak üretilen Büyük Sırbistan projesinin vazgeçilmez bir parçası olan Kosova’nın Arnavut nüfustan arındırılması yönünde geliştirilen algıdır. Dönemin Sırp siyasal seçkinleri, Kosovalı Arnavutları siyasal projelerinin gerçekleşmesinin önündeki temel engel olarak algılamışlardır. Kosova’nın Sırbistan’ın eline geçtiği 1912 yılından itibaren Kosovalı Arnavutlar açısından güvenlik algısı Sırpılara yöneliktir. 1990 yılından sonra Kosova’da her türlü şiddet aracının kullanılarak Kosovalı Arnavutların siyasal ve toplumsal varlıklarının ortadan kaldırılmaya çalışılması, algı düzeyindeki güvenlik endişelerinin doğrudan doğruya ontolojik güvenliğe (kendi varlıklarına) dönüşmesine yol açmıştır. Bu döngü, karşılıklı şiddetin tırmanmasına yol açmaktadır. Hâlbuki Kosovalı Arnavutlar, 1996 yılına kadar algı düzeyindeki güvenlik endişelerine karşın, Sırbistan’a karşı pasif direniş göstermişler, şiddet aracına yönelmemişlerdir. Ancak Sırbistan’ın 1998’den sonra Kosovalı Arnavutlara karşı başlattığı saldırı, bir halkın varlığının (ontolojik) güvenlik riski altına girdiğini uluslararası toplumun gözleri önüne sermiştir.

2. Köklü Dönemsel Gelişmelerin Yarattığı ‘Algısal Güvenlik Tehdidi’

Uluslararası politikada yaşanan köklü dönemsel gelişmelerin şekillenmesi sürecinde, Balkan yarımadası halklarının inşa ettiği siyasal yapıların ölçek ve kapasite büyüklükleri bakımından, sınırlı etkileme gücüne ulaştıkları ve kalıcı etki doğuramadıkları görülür. Bu sonucun ortaya çıkmasında, bölgenin yerli unsurlarının siyasal merkezi inşa etmekte içsel dinamikleri harekete geçirememeleri ve dışsal etkileyicileri (güçleri) kontrol edememeleri büyük oranda etkili olmuştur. Balkan yarımadasının dar coğrafi kapsamı; bölge halklarının demografik ölçeklerinin yetersizliği; siyasal, dinsel, etnik, kültürel vb bölünmüşlük; dışsal etkileyicilerin ölçek ve kapasite büyüklüğü ve söz konusu dışsal güçlerin bölgeye yönelik ittifak kurma stratejileri bölgenin içsel dinamiklerinin harekete geçirilmesini olumsuz yönde etkilemiştir.

Balkan yarımadasında hâkim siyasal unsurların her birinin kendisini merkeze alarak bir siyasal yapı inşa etmelerinin iki temel modeli ortaya çıkmaktadır: 1) Bölgedeki diğer siyasal toplulukları asimile etmek ve merkezin bağılıları haline dönüştürmek. 2) Merkezî siyasal yapının inşasında bir siyasal topluluğun etkili olmasına karşın, diğer siyasal toplulukların da ‘merkezî otoriteyi’ tanımları şartıyla sistem içerisinde varlık kazanmalarını sağlamak. Balkan yarımadası, her iki model çerçevesinde siyasal davranışların geliştirildiği bir bölge olmuştur. Birinci model çerçevesinde, 9. ve 10. yüzyıllarda Bulgarlar; 14. yüzyılın ilk yarısında Sırlar ve Bizans ve Osmanlı İmparatorlukları dönemlerinde merkezî güce eklenen Yunanlılar, diğer etnik grupların asimile edilmesi yoluyla kendi yaşam/hâkimiyet alanlarını genişletme çabası içinde olmuşlardır. İkinci model çerçevesinde Balkan yarımadası halkları, ‘öteki’ne sisteminde yaşama hakkı tanıyan ‘esnek’ siyasal yapılar inşa etmekte kalıcı başarı gösterememişlerdir.

Yukarıda işaret ettiğimiz dönemsel gelişmelerin çok önemli bir kısmında Balkan yarımadasındaki siyasal gruplar, etken değil, edilgen bir konumdadırlar. Dış güçlere dayalı olarak geliştirdikleri ittifak ilişkileri ile kendi yaşam/hâkimiyet alanlarını genişletmek ya da korumak çabası içinde olmuşlardır. Ancak geliştirdikleri ittifak ilişkileri de hiçbir zaman dönemsel olarak elde ettikleri yaşam/hâkimiyet alanları açısından geleceğe dönük bir garanti içermemiştir. Bu nedenle, uluslararası politika alanında meydana gelen her köklü değişim/dönüşüm süreci, Balkan yarımadası halkları açısından çok ciddi riskleri içinde barındırmıştır. Her süreç, etnik gruplardan birine büyük avantajlar sunabildiği gibi dezavantajlar da suna-

bilmiştir. Ancak söz konusu süreçlerde ödenen ağır maliyetleri bölge dışı alanlara taşıma ya da yansıtma olanakları söz konusu olmamıştır.

Bölgede bütün siyasal grupların temel strateji ve politikalarının bölge dışı aktörlere yönelik olması sınırlı ve geçici bir nitelik arz ederken, bölge içi aktörlere yönelik olması kalıcı ve daha kanlı bir nitelik taşımıştır. Bu noktada, bölge içi aktörlerin birbirlerine yönelik tehdit algısı çok yüksek düzeyde ortaya çıkmış ve ‘algısal güvenlik’ olarak nitelediğimiz sorunun her önemli dönemsel süreçte toplumsal hafızada derinleşmesine neden olmuştur. Uluslararası politika alanında her elli ya da yüz yılda bir yaşanan köklü dönüşümler, siyasal grupları asimilasyon, etnik temizlik, siyasal-i-deolojik tasfiyeler ve etnik-dinsel şiddet tarzındaki ‘algısal güvenlik’ sorununu/tehdidini besleyen eylemlere yönelmiştir. Çalışmanın bu bölümünde giriş bölümünde ortaya koyduğumuz, uluslararası politika alanında yaşanan beş önemli dönemsel gelişme sürecinde, siyasal grupların birbirlerine yönelik olarak sahip oldukları veya geliştirdikleri ‘algısal güvenlik’ tehdidinin toplumsal hafızaya kazanmasına yol açan somut örnekler üzerinde durulacaktır.

3. Balkan Halklarının 19. Yüzyılda Gerçekleştirdikleri İsyanlar Sürecinin Yarattığı ‘Algısal Güvenlik’ Tehdidi

13. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar Kuzey ve Batı Avrupa’da yaşanan ‘devrimler’ ekonomik, siyasal ve sosyal dönüşümler temelinde şekillenmiş ve söz konusu alanlarda yeni ‘modeller’ ortaya koymuştur. Siyasal alanda model, itici gücü ‘burjuva’ sınıfının oluşturduğu ve inşasında en önemli rolü oynadığı ‘ulus-devlet’tir. Ulus-devlet, Fransız İhtilali ile kendisine iktidarını dayandırabileceği ‘seküler’ bir temel bulmuş, Sanayi Devrimi’nin sağladığı araçlarla da ulusal ve uluslararası düzeydeki pozisyonunu güçlendirmiştir. 19. yüzyılın başında Kıta Avrupa’sında iki farklı siyasal model yan yana yaşamaktadır. Ancak birbirlerine yönelik tehdit algıları son derece yüksektir. 1701-1713 İspanya Veraset Savaşları dizisi ile 1792-1815 Napolyon savaşları dizisi bir anlamda, ulus-devletlerin imparatorluklara karşı mücadelesi olarak da görülebilir –Avusturya ve Çarlık Rusya İmparatorlukları Fransız İmparatorluğuna karşı mücadeleye katılmıştır. Bu dönemde Kıta Avrupa’sının Kuzey ve Batısında kurumsallaşmış ulus-devletler, Avrupa içine yönelik bir genişleme stratejisinden daha çok dış dünyaya dönük ‘emperyalist’ bir ‘yayılma’ stratejisi izlemektedirler. Kıta Avrupa’sına yönelik dış politika yaklaşımları daha çok ‘güç dengesi-ni’ korumaya dönüktür. Ulus-devletlerden farklı olarak Avusturya İmparatorluğu Doğu Avrupa ve Balkanlar bölgesine, Çarlık Rusya’sı da Orta ve

Doğu Asya yanında, Doğu Avrupa ve Balkanlar bölgesine yönelik genişleme çabasıdır. 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu ise Doğu Avrupa, Balkanlar, Kuzey Afrika ile Ön ve Doğu Asya topraklarında pozisyonunu koruma gayreti içerisindeydi.

Avrupa Kıtasında, dünya politikasını derinden etkileyecek devrimler ve gelişmeler yaşanırken, Balkan yarımadası çok büyük oranda Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altında bulunmaktadır. Bölgedeki farklı etnik siyasal gruplar, söz konusu devrimler-gelişmeler karşısında ve sürecinde çok etkin bir konumda değildirler. Balkan yarımadası halklarının, büyük oranda, dış dünya ile oldukça geç bir dönemde temas etmiş olmaları dış uyarıcılara karşı uzun süre 'edilgen' tutum sergilemelerinde önemli rol oynamıştır.² 18. yüzyıldan itibaren Avrupa ülkelerinin Balkan yarımadası halklarına yönelik ilgisi gittikçe artarken, Osmanlı İmparatorluğu bölgenin Hıristiyan (Ortodoks) halklarını merkezî otoriteye yeni bir aidiyet bağı ile bağlama çabası içerisinde olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan halkları arasında yaratmaya çalıştığı yeni düzen ve aidiyet bağının işlevsellik kazanmasının önünde birçok engel bulunmaktaydı. Bu engellerin bir kısmı iç siyasal yapıdan, önemli bir kısmı da dış siyasal ortamdan kaynaklanmaktaydı. Osmanlı merkezî otoritesi, 19. yüzyılın başından itibaren bölgeye yönelik uygulamaya çalıştığı reform programlarının önünde en önemli engel olarak, bölgedeki 'toprak ağalarını' (Gospodarları) görmüştür. Toprak ağaları Osmanlı merkezî otoritesine çok yönlü zararlar vermişlerdir. Öncelikle reform programlarının hayata geçirilmesini önleyerek Avrupa ülkelerinin müdahalesine zemin hazırlamışlardır. İkinci olarak Balkan yarımadasındaki feodalleşme eğilimlerinin güçlenmesine yardımcı olmuşlardır. Bu feodalleşme eğiliminden süreç içerisinde Ortodoks Hıristiyan unsurlar da önemli kazançlar elde etmişlerdir. Toprak ağalarının Ortodoks Hıristiyan etnik siyasal gruplar tarafından çıkarılan isyanları 'aşırı kuvvet' kullanarak bastırmaları, bölgede 'etnik nefretin' kökleşmesinde önemli rol oynamıştır. Örneğin, Osmanlı merkezi yönetiminin karşı çıkmasına ve bu yöndeki emirlerine karşın toprak ağalarının, 1841 Niş isyanında Bulgar isyancılarını bastırmak için Arnavut çapulcularını kullanmaları, Arnavutlarca gerçekleştirilen yağma olayları, katliamlar ve tecavüzler etnik-dinsel gruplar arasında nefret duygularının derinleşmesinde etkili olmuştur.³

² Maria Todorova, *Balkanlar'ı Tahayyül Etmek*, çev. Dilek Şendil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 135-170.

³ Halil İnalçık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti., İstanbul, 1992, s. 29-32 ve 53.

19. yüzyılın başından itibaren Balkan yarımadasındaki etnik-siyasal gruplar tarafından başlatılan isyanlar, çok önemli dış desteğe sahiptirler. Büyük Osmanlı Tarihçisi Halil İnalçık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi* adlı kitabında, 1841 tarihli Niş ve 1850 tarihli Vidin ayaklanmalarının her ikisinin de çok önceden ve her aşaması son derece planlı bir şekilde hazırlanmış etnik-dinsel temelli ayaklanmalar olduklarını ortaya koymuştur. Örneğin; İnalçık, Niş ayaklanmasındaki dış planlama ile ilgili olarak şu bilgileri vermektedir:

“(...) Ele geçen asilerin istintakından anlaşıldığına göre, bu isyan altı seneden beri, yani ta 1835 Tırnova hadisesinden beri hazırlanmaktadır. Fransa’ya, gemilerle gizli olarak silah ve cephane getirmek üzere adamlar gönderilmiş ve Bükreş’teki tacirler isyan hazırlığı için para temin etmişlerdir. Bütün hazırlıklar bittikten sonra Besarabya’da (o zamanlar Rus idaresinde idi) hazırlanan 9000 Bulgar İbrail ve Kalas’taki 300 Bulgar’la birleşerek Bulgaristan’a girecek ve memleketi ayaklandıracaktır.”⁴

19. yüzyıldaki isyanların diğer önemli bir yönü, planlı dış müdahale olgusunun dışında bir başka örtülü stratejiyi ya da uluslararası politika disiplindeki kavramsal karşılığı ile dış politikanın merkezinde yer alan ve ‘idealler düzeyi’⁵ olarak nitelendirilebilecek bir hususu ortaya çıkarmış olmalarıdır. Yoğunlukla Bulgar halkının yaşadığı topraklarda patlak veren Niş ve Vidin isyanlarına, 1829 tarihinde özerkliğini kazanmış olan Sırbistan’ın güçlü bir destek verdiği görülür. Bu dönemde, Sırp-Bulgar birliği fikri pek çok Bulgar vatansever arasında oldukça yaygınlık kazanmıştır. İnalçık bu işbirliğini şu şekilde tanımlamaktadır:

“(...) Sırp-Bulgar birliği fikri bir kısım Bulgar vatanperverleri tarafından da benimsendi. Bunlar büyük bir Cenup İslav Devleti tasarlayan mahut Garaşanin’e, Bulgar halkı namına arzıhaller göndermeğe başladılar. Bilhassa Garbi Bulgaristan’dan birçok Bulgar ihtilalcileri Sırbistan’a giderek beylik arazisini ekseriya komiteleri için emin bir hazırlık üssü yapmakta idiler.”⁶

⁴ *Age*, s. 34, 36, 38, 69-73.

⁵ ‘İdealler düzeyi’ Joseph Frankel’in ‘ulusal çıkar’ kavramını işlevsel hale getirmeye çalışırken ortaya koyduğu dış politika amaçlarından bir tanesidir. Bu tür dış politika hedefleri, çoğu zaman günlük politikanın konusu değildirler. Örneğin, İkinci Dünya Savaşı’nın 1939-1943 döneminde Almanya’nın teşviki ile öne çıkan Turancılık, 1943 sonrası liderlerin zihin dünyasında yer etmesine karşın dış politika hedefleri arasında yer almamaktadır. (Faruq Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2005, s. 259.

⁶ Halil İnalçık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti., İstanbul, 1992, s. 42-43.

Osmanlı merkezî yönetimine karşı birlikte hareket etmeyi seçen Sırp ve Bulgar ihtilalcileri, daha sonraki dönemde özellikle Makedonya toprakları üzerinde ciddi bir çatışmaya gireceklerdir. Bir diğer açıdan Sırp, kendilerini merkeze alarak kurmayı düşündükleri Güney Slavları Devleti'nin bir parçası olarak Bulgarları düşünüyorlardı.⁷ 1841 ve 1850 isyanları döneminde Sırp ihtilalcilerin aşılama çabalarına çalıştıkları düşüncelere büyük bir karşıtlık gösterilmese de daha sonraki yıllarda bu düşüncenin Bulgarlarca ne denli kabul edilemez olduğu ortaya çıkacaktır.

Balkan yarımadasında etnik grupların 19. yüzyıldaki asimilasyon çabalarına en güzel örnek Rumların, Osmanlı merkezî yönetimindeki avantajlı pozisyonlarını kullanarak Bulgar halkını asimile etme yönündeki çabalarıdır. İnalçık, Rumların Fener Rum Patrikhanesini kullanarak Bulgarları Rumlaştırma çabalarını şu şekilde ortaya koymaktadır:

*"(...) Büyük şehirlere Türkler ve Rumlar hakim idi. (...) Memlekette kilise ve manastırlara bağlı iptidai mekteplerden başka tedris müessesesi yoktu. (...) Fener Rum Patriğine tabi olan dini teşkilat, Rumlaştırma işinde esas rolü oynamakta idi. Bulgaristan'da bütün mühim dini makamlar, esasen Rumların elinde idi. Rüşvetle bu makamları eline geçirmiş bulunan bu ruhban, ahaliden her vasıta ile para sızdırmaktan başka bir şey düşünmezdi. Patriklik daha 1767'de, Bulgar mazisi ve milletin son timsali olan Ohrida Başpiskoposluğunu da kaldırmıştı. İstanbul Patrik'i, 1800 tarihlerinde metropolitlere gönderdiği başka bir tamimle de Bulgar kilise mekteplerinin kapatılmasını, kiliselerde yalnız Yunanca yazılmış din kitaplarının okunmasını, keza mekteplerde münhasıran Yunanca kitapların tedrisini emretmekte idi."*⁸

1841 Niş ve 1850 Vidin isyanlarına Yunanlıların da büyük destek vermesine karşın, daha sonraki dönemde iki halk gerek Makedon toprakları üzerindeki mücadelede gerekse asimilasyon çabalarına gösterdikleri tepkilerde karşı karşıya geleceklerdir. Bulgar ulus-devletinin inşa süreci, bir yönüyle, Yunan asimilasyon çabalarına karşıtlık olarak gelişmiştir.

'Algısal güvenlik' tehdidini en üst düzeyde tutan ve Balkan halklarının toplumsal hafızasında kökleşen bir olgu, arkasında güçlü bir dış destek

⁷ Age, s. 12, 40-42; Charles Jelavich and Barbara Jelavich, *The Balkans*, A Spectrum Book, New Jersey, 1965, pp. 44-46.

⁸ Halil İnalçık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti., İstanbul, 1992, s. 18-19.

alan örgütlü daha küçük bir etnik-dinsel siyasal grubun çok daha büyük bir grubu tasfiye etmekte önemli başarı sağlamasının mümkün olmasıdır. Uluslararası dönemsel gelişmelerin yaşandığı süreçte sistemik aktörlerin yaklaşımları bu tasfiye girişimlerini etkilemektedir. 1870 ve 1880'li yıllarda Tuna Vilayetindeki Müslüman Türk nüfusu, Bulgar isyancılarına sağlanan dış destek ile Batı kamuoyunun ve basınının Müslüman Türk katliamını görmezden gelmesi sayesinde, büyük oranda öldürülmüş ya da buldukları yerlerden sürgün edilmişlerdir.⁹ Balkan yarımadasında yaşayan diğer etnik-dinsel gruplar, Müslüman Türk nüfusunun büyük oranda tasfiyesinden memnuniyet duyarken, yukarıdaki satırlarda bahsettiğim olgunun etnik toplumsal hafızada (örtülü bir şekilde de olsa) yer aldığını varsaymak gerekir. Balkanlar'daki her bir etnik-dinsel grup, bu tarihlerden itibaren kendi yaşam alanı olarak varsaydıkları bölgelerde yaşayan diğer etnik-dinsel grupları, uygun uluslararası dönemsel şartların oluştuğunu varsaydıklarında, katliamlar, göç ettirme vb aşırı kuvvet kullanımını içeren yöntemlerle tasfiye etmeye yönelecektir. Balkan yarımadasında bu tarz bir yaklaşım sadece bir etnik-dinsel gruba özgü değildir.

4. 1912-1913 Balkan Savaşlarının Yarattığı Algısal Güvenlik Sorunları

1912-1913 Balkan Savaşları, bir yönüyle ortak düşmana karşı işbirliği ve zaferi ifade ederken, diğer yandan Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'dan çok büyük oranda tasfiyesinin ardından, her bir etnik-dinsel-siyasal grubun kendi yaşam alanını tarihsel argümanlara dayalı olarak genişletme mücadelesini ortaya koymaktadır. Balkan Savaşlarından günümüze mücadelenin yönü, önemli oranda bölge dışı siyasal aktörlere yönelik olmaktadır çok, Balkan yarımadası eksenli bir nitelik taşımaktadır. Kıta Avrupası Merkez ülkeleri (İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Rus Çarlığı), dönemsel olarak Balkan ülkeleri ile ittifak ilişkileri kurmaya çalışmışlardır. Balkan ülkelerinin de dış politikalarına işlevsellik kazandırabilmek amacıyla söz konusu devletlerle kurdukları ittifak ilişkileri, her bir etnik-dinsel grubun diğerine olan algısal güvenlik sorunlarının daha da artmasına neden olmuştur. Örneğin, 19. yüzyılın ikinci yarısında Bulgaristan dış politika hedeflerine ulaşabilmek için büyük bir devletle ittifak kurmak arayışındaydı. Bulgaristan siyasal seçkinleri, dış politika hedeflerine ulaşabilmek için, 1877 yılına kadar Rusya ile Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarında Almanya ile ittifak ilişkisi kurmuşlardır. Her

⁹ Kemal H. Karpat, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, İmge Kitabevi, Ankara, 2004, s. 219-222.

iki dünya savaşında da Sırbistan ve Yunanistan, İngiltere-Fransa-Rus Çarlığı ile ittifak ilişkisi kurmuşlardır. 1878 Berlin Konferansı ve Antlaşması, Balkanlar bölgesindeki ittifak ilişkilerini yeniden şekillendirmiştir. Berlin Antlaşmasının ittifak ilişkilerine yaptığı etki, 1913 II. Balkan Savaşında çok belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Balkan yarımadası halklarından Arnavutlar, diğer etnik-dinsel gruplara karşı algısal güvenlik sorununu en üst düzeyde yaşayan bir toplumdur. Arnavutlar, 1800'lü yılların başından itibaren topraklarına yönelik iki önemli milliyetçi tehdit ile karşı karşıya kalmışlardır. Bunlar, Karadağ-Sırbistan'ın temsil ettiği Slav milliyetçiliği ile Yunan milliyetçiliğidir. Her iki milliyetçi hareketin aktörleri, Arnavut yaşam alanlarını ele geçirmeyi önemli bir hedef olarak benimsemişlerdir. Nüfusunun çok önemli bir kısmı (% 70-75) Müslüman olan ve Osmanlı merkezi yönetiminde önemli bir temsil gücüne sahip bulunan Arnavutluk, Adriyatik Denizi'nin oldukça stratejik kıyılarına sahip olmasına karşın, Avrupa'nın Merkez ülkelerinden yeterince destek görmemiştir. 1877 Ayestefanos Antlaşması ve 1878 Berlin Konferansı/Antlaşması sürecinde, Arnavutlar tarafından oluşturulan Prizren Ligi'nin taleplerini büyük devletlere iletme çabaları herhangi bir sonuç vermemiştir. Berlin Antlaşmasında Karadağ'a, Gusinje ve Plav bölgeleriyle birlikte, Bar ve Podgorica şehirleri de tahsis edilmiştir. Berlin Konferansında alınan bu kararlara rağmen Arnavut liderleri, bu bölgeleri topraklarının bir parçası olarak kabul etmişlerdir. Söz konusu Arnavut liderler, gelecekte Yunanistan'ın Arnavut topraklarına yönelik isteklerinden endişe duymaktadırlar. Karadağ'a bırakılan topraklar konusunda Batılı Devletlere ve Arnavut yaşam alanlarını savunmayan Osmanlı merkezî yönetimine karşı da güçlü bir iç tepki oluşmuştur.¹⁰

Berlin Konferansında Avrupa Merkez güçlerinden istediği desteği bulamayan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı baskısı altında kendi yaşam alanlarından taviz vereceğini düşünen Arnavutlar, hem Karadağlılar hem de Osmanlı ordusu ile savaşmak için hazırlanmıştı. Arnavutların kendi yaşam alanlarının daraltılması karşısında ortaya koydukları bu direniş karşısında merkez ülkeleri toprak dağılımında değişiklik yapma yönünde bir eğilim gösterdiler. Gusinje ve Plav yerine Karadağ'a Ulcinj limanını verdiler. Arnavutlar, bu liman şehrinin teslim edilmesine de sert bir şekilde direndiler. Ancak Avrupalı güçler söz konusu limanın Karadağ'a devrini

¹⁰ Barbara Jelavich, *History of The Balkans, Eighteenth and Nineteenth Centuries*, Vol. I, Cambridge University Press, New York, 1983, p. 364.

zorlamak için deniz ablukası uyguladılar ve Osmanlı hükümetine de baskı yaptılar. Bu noktada, güneyde de benzer sorunlar ortaya çıktı. Berlin Antlaşması, Yunanistan ve Osmanlı Devleti'ni siyasal müzakereleri başlatmaya yönlendirmişti. Osmanlı Devleti, müzakereler sürecinde çok küçük bir toprak parçasından vazgeçmeyi ileri sürmesine karşın, 1881 yılında Teselya Sancağını Yunanistan'a bırakmak zorunda kaldı. Bu Süreçte, Osmanlı Devletinin Batı baskısı karşısında bunaldığını gören Arnavutlar, Preseva ve Janina'da yeni Arnavut komitelerini örgütlediler. Bu Komiteler, Teselya'nın Yunanistan'a verilmesi konusunda esnek bir tutum benimsemişler, ancak Arnavutlardan oluştuğunu iddia ettikleri Epir konusunda taviz vermeye yanaşmamışlardır. Osmanlı merkezî yönetimi bu konudaki Arnavut direnişini desteklemiş ve silah yardımıyla bulunmuştur. Mayıs 1881'de büyük güçler Epir'in küçük bir kısmının (Arta bölgesinin) Yunanistan'a verilmesine karar vermişlerdir. Bu süreçte, Epir bölgesinin ve Ulcinj limanının teslimine yönelik Arnavut direnişine destek veren Osmanlı yönetimi bir ikileme karşı karşıya kalmıştır. Çünkü Osmanlı Devleti, Ulcinj limanının teslimine yönelik Avrupalı güçlerin büyük baskısı altındadır. Bu dönemde birçok Arnavut lider de artan ulusal bilinçleri sebebiyle Arnavutların yerleşmiş oldukları bütün toprakların Başkent Bitola'da tek bir siyasal çatı altında birleşmesi çağrısında bulunmuşlardır. Bütün bu çağrılarında karşın Arnavut liderler, içlerinde farklı görüşler olsa da çok fazla bağımsızlık yanlısı bir çaba içinde olmamışlardır, çünkü bir dış destek olmadan askeri hazırlık kapasitesi daha üst düzeyde olan ve önemli dış desteklere sahip olan komşuları karşısında etkisiz kalacaklarının bilincindeydiler. Batılı güçlerin büyük baskısı karşısında bunalan Osmanlı Devleti tarafından bölgeye gönderilen bir düzenli ordu ile Prizren Ligi dağıtılmış, liderleri tutuklanmış, bazıları sürgüne gönderilmiş ve Arnavutluk'taki merkezî yönetim restore edilmiştir. Ulcinj'deki direniş de ezilerek bu liman şehrinin Karadağ'a teslimi tamamlanmıştır. Prizren Ligi, birçok konuda başarısız olmuş ve çökmüştür, ancak ulusal bilincin oluşması ve yaşam alanlarına yönelik tehdidin netleşmesi açısından önemli başarı sağlamıştır. Arnavutluk toprakları, Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan arasında tam anlamıyla parçalanmaktan kurtulmuştur. Ancak Arnavutluk topraklarına yönelik asıl tehdidin komşu ülkelerden geldiği belirginlik kazanmıştır.¹¹

Arnavutluk, Osmanlı merkezinden Birinci Balkan Savaşında ilan ettiği bağımsızlık ile kopmuş oldu. Bağımsızlık ilan etme konusunda, Arnavutluk'u en çok teşvik eden ülkeler Sırbistan ve Yunanistan olmuştur.

¹¹ *Ibid*, pp. 365-366.

Sırbistan ve Karadağ arasında parçalanmaktan çekinen Arnavut liderleri bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir, ancak ülkelerinin bazı bölümlerinin bu devletler tarafından ele geçirilmesini önleyememişlerdir. Bu toprakların en önemlisi, 1912 yılında yoğun Müslüman Arnavut nüfus barındırmasına karşın, Sırbistan'ın eline geçen Kosova bölgesidir. Birinci Dünya Savaşı'na kadar geçen sürede Arnavutluk'un sınır ve yönetim sorunlarının çok önemli bir kısmı çözümlenmemiş bir durumdadır. Bu dönemde Arnavutluk İtalya ve Avusturya'nın Sırbistan'ın bu stratejik Adriyatik kıyılarına yerleşerek Balkanlar'daki güç dengesini bozmaması için kullandıkları bir araç konumundadır. Her iki devlet de Sırbistan'ın Arnavutluk topraklarını ele geçirerek güçlü bir deniz bağlantısı ele geçirmesini istememektedir.¹²

Balkan coğrafyasında küçük fakat son derece stratejik bir konuma sahip olan Karadağ, Birinci Balkan Savaşına kadar Avrupa ülkelerinin güçlü desteklerini arkasında hissetmiştir. Berlin Antlaşmasında sınırlarını Sırbistan'dan daha fazla genişletmesi bunun en iyi delilidir. Dış güçler, aynı etnik kökene sahip bu iki halkı birbirlerine karşı kullanarak denetleme yolunu tercih etmişlerdir. 1877-1878 savaşıdan itibaren dış politikasında askeri kuvvet kullanımına karşı daha ihtiyatlı bir tutum takınan Sırbistan'a kıyasla daha çatışmacı bir dış politika izleyen Karadağ, 8 Ekim 1912'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ederek Birinci Balkan Savaşını başlatmıştır. Bu kez sonuç Karadağ'ın beklediği gibi olmamış, en çok toprak kazanımını Bulgaristan gerçekleştirmiştir. Makedonya diğer Balkan devletleri arasında toprakları en çok uzlaşmazlık konusu olan Osmanlı toprağı olmuştur. Bulgaristan, en çok toprak kazancına sahip devlet olarak Sırbistan ve Romanya'dan olası bir saldırıya uğramadan önce Sırbistan'a karşı Haziran 1913'te önleyici bir saldırıda bulunarak İkinci Balkan Savaşını başlatmıştır. Bulgaristan'ın başlattığı İkinci Balkan Savaşı, Balkan halkları arasında tam bir dehşet yaşanmasına neden olmuştur. Carnegie Vakfı'nın 1913 yılında Balkan Savaşlarının sebeplerini araştırmak için kurduğu komisyonun hazırladığı rapor, karşılıklı etnik nefretin çok sayıda örneğini ortaya koymaktadır. Rapor, Balkan yarımadasında değişecek güç dengesinin etnik-dinsel gruplar açısından ne derece büyük riskler taşıdığını, bölgedeki savaşın ordulardan daha çok halklar arasında yürütülen bir mücadele olduğunu ifade etmektedir. Balkanlardaki hiçbir halk bir diğer etnik-dinsel grubun kontrolündeki bir bölgede yaşamayı istememekte ve etnik temizlik harekâtlarının gönüllü destekçileri haline dönüşebilmektedirler.¹³

¹² Robert Lee Wolf, *The Balkans In Our Time*, Harvard University Press, Massachusetts, 1956, pp. 91-95.

¹³ Misha Glenny, *The Balkans: 1804-1999, Nationalism, War and The Great Powers*, Granta Books, Lon-

Osmanlı İmparatorluğu, 1878 Berlin Antlaşması ile Balkan yarımadasındaki topraklarının büyük çoğunluğunu kaybetmiştir. Ancak Arnavutluk ve Makedonya hala Osmanlı İmparatorluğuna aitti. Birinci ve İkinci Balkan Savaşları, büyük oranda, Sırbistan, Yunanistan, Karadağ ve Bulgaristan tarafından, Arnavutluk ve Makedonya topraklarının ele geçirilmesine dönüktür. Bir yönüyle 1878'den 1912'ye uzanan süreç, Balkan halkları açısından birbirinin devamı gibidir. Bu süreklilik içerisinde Balkan Savaşlarının en önemli sonuçlarından birisi, ülkesel bütünlüğünü kaybetmiş bir Arnavutluk parçalanmış bir Arnavut diasporası yaratmasıdır. 1912'deki Birinci Balkan Savaşı'ndan 17 Şubat 2008'de Kosova'nın tek taraflı bağımsızlık ilanına kadar geçen süreçte, parçalanmış Arnavutluk ve Arnavutlar sorunu, uluslararası toplumun gündemindedir. Bu noktada vurgulamak istediğimiz husus, bu başlık altında amaçlananın Balkan Savaşlarının ayrıntılı bir anlatısı değil, Balkan halklarının toplumsal hafızasında 'algısal güvenlik' olarak nitelediğimiz negatif imajların hangi ölçüde yer ettiğinin belirginleştirilmesidir. Bu bağlamda en iyi örneğin, Arnavutluk ve Arnavutlar olduğunu düşünüyoruz.

5. Birinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Yaratılan Algısal Güvenlik Tehdidi

Birinci Dünya Savaşı, Balkan yarımadasını kontrol etmek ya da etki altında tutmak isteyen üç büyük imparatorluğun tasfiye olmasıyla sonuçlanmıştır. Üç imparatorluğun tasfiyesinin doğurduğu güç boşluğu, Balkan ülkelerinin/halklarının ölçek ve kapasitelerine göre bir gelecek arayışına yönelmelerine yol açacaktır. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yıkılması, bu siyasal yapı içerisinde kendisine gelecek arayan Hırvat ve Slovenleri, siyasal tercih açısından oldukça zor bir durumda bırakmıştır. Örneğin Hırvatlar, 1867 yılında ikili monarşiye dönüşen Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun üçlü monarşiye dönüşebileceğini düşünmektedirler. Sırların kendi yaşam alanları olarak kabul ettikleri Batı Balkanlara yerleşmeye çalışan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun ani çöküşü Sırbistan tarafından sevinçle karşılanmıştır. Üç büyük imparatorluğun yıkılması, Sırbistan liderleri açısından kendilerini merkeze yerleştirerek bir siyasal yapı kurmalarına yönelik manevra alanlarını çok genişletmiştir. Bu arada Romanya, 1917 Bolşevik Devrimi üzerine Rusya'nın savaştan çekilmesiyle ve Bulgaristan'ın İttifak devletlerinin yanında yer almasının sonucu olarak topraklarını çok fazla genişletmiştir. Bulgaristan, büyük toprak

kaybına uğramıştır. Yunanistan, belirli ölçüde topraklarını genişletmiştir. Makedonya toprakları parçalanmıştır. Arnavutluk ise Birinci Balkan Savaşında kaybettikleri bir yana, toprak bütünlüğünü büyük oranda korumayı başarmıştır.

Birinci Dünya Savaşı, toplumsal hafızalarında etnik-dinsel nefretin kökleştiği Balkan halklarının büyük düşman olarak niteledikleri Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra çok ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmalarına sebep olmuştur. Bu dönemde öncelikli sorun, parçalanmış Slav dünyasının güçlü bir siyasal yapıya kavuşturulmasıdır. Güney Slavlarının kuracakları ortak siyasal yapı, içeride çok büyük sorunlarla karşı karşıya kalacaktır. Bu sorunlar şunlardır: toprak ve azınlık sorunlarının çözümlenmesi, geniş köylü kitlelerinin sorunlarının çözülmesi, sanayileşme ve finansman sorunlarının çözülmesi, kırsaldan şehirlere göçün yarattığı sorunların çözülmesi, iç siyasal yapıları güçlendirecek reformların yapılması, ekonomik ve toplumsal gelişmelerin sağlanmasıdır.

Yukarıdaki satırlarda ifade ettiğimiz sorunların önemli bir kısmının algısal güvenlik sorunu ile doğrudan bir bağlantısı bulunmamaktadır. Ancak Birinci Dünya Savaşı sonrasında Balkanlar'da var olan siyasal yapıların tamamı değişen ölçülerde söz konusu sorunlarla karşı karşıyadırlar ve çözüm üretmek durumundadırlar. Her bir siyasal yapıdaki iç siyasal aktörlerin var olan sorunları çözme yeteneğinin sınırlılıkları ve sahip oldukları araçların yetersizlikleri, algısal güvenlik sorununun geri plana atılması ya da örtülmesi sonucunu doğurabilecektir. Örneğin Hırvatlar ve Slovenler, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığına katılımında çok fazla gönüllü olmamışlardır. Söz konusu devletlerin her biri, dış tehdit ve içsel sorunlarla birlik halinde daha iyi baş edebileceklerini düşünmüşlerdir. Özellikle Hırvatlar, Slovenlerle bir birlik kurmak hedefini ortaya koymuşlardır, ancak Slovenler kabul etmemiştir. Çünkü Slovenler, Hırvatların Avusturya-Macaristan İmparatorluğu döneminde özerk kurumlara sahip olduklarını, kendilerinin bu imkândan yoksun olduğunu ve Hırvatların asimilasyon eğiliminden çekindiklerini belirtmişlerdir. Birbirlerine yönelik ciddi çekincelere sahip Sırp-Hırvat-Sloven taraflarının, sorunların çözümünde karşılaşılabilecekleri zorluklar ve başarısızlıklar, başarısızlıkların maliyetinin yüklediği toplum kesitlerinin genişliği ve çok geniş memnuniyetsiz kitleler, algısal güvenlik sorununun artmasına yol açabilecektir. Uluslararası politika alanında meydana gelen önemli gelişmeler de bu sürecin tırmandırılmasına katkıda bulunabilecektir. İki dünya savaşı arası dönem Balkan ülkelerinde algısal güvenlik sorununun tedrici olarak yükseldiği bir sürece tekabül et-

mektedir. Örneğin, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı 1929'da Yugoslavya ismini almıştır, ancak 1930 sonrası taraflar arasındaki gerilim hızla artmıştır. Yugoslavya'nın Sırp-ları merkeze alarak kurgulanması, özellikle Hırvatları rahatsız etmiştir. Hırvatlar ve Slovenler Almanya ile daha yakın ilişkiler kurmak isterken, Sırp-lar Fransa ile ittifak kurmayı düşünmüşlerdir. Bu süreçte, tarafların temel dış politika hedef ve öncelikleri farklılaşmıştır.

İki Dünya Savaşı arası dönem, bir yönüyle, Kıta Avrupa'sında savaş sürecinde bozulan bütün dengeleri Paris Konferansında belirlenen 'Versay düzeni' çerçevesinde yerine oturtma çabalarına ağırlık verilen bir süreçtir. Fransa'nın ısrarla savunduğu Versay düzeni, büyük oranda, Almanya'yı baskı ve kontrol altında tutma amacını taşımaktadır. Fransız dış politika yaklaşımlarının ve liberal değerlerin daha ön plana çıktığı 1919-1933 yılları arası ile Alman dış politika yönelimlerinin ve diktatoryal eğilimlerin ön plana çıktığı 1933-1939 yılları arası gelişmelerinin Balkan ülkeleri üzerinde derinlemesine etki yaptığını hiç kuşku yoktur. Balkan ülkeleri siyasal seçkinleri, iç siyasal ortamdaki sorunları çözme yetenekleri oranında, Avrupa Kıtasındaki değişen güç dengelerinden daha az etkilenebilirlerdi. Ancak Yugoslavya siyasal seçkinleri başta olmak üzere diğer Balkan ülkeleri liderleri de ülkesel sorunlarını çözmekte ciddi bir başarı gösterememişlerdir. Balkan ülkelerinin 1919-1933 yılları arasında Fransa ile kurdukları ilişkiler de içsel sorunlarının çözülmesinde ciddi bir finansman desteği sunamamıştır. Bu durum, tedrici olarak bölgeye İtalya'nın ve özellikle de Almanya'nın ekonomik ve siyasi sızmasının yolunu açmıştır.

Balkan yarımadası Birinci Dünya Savaşı sonrasında (yeni) siyasal oluşumlara sahne olmuştur. Bu siyasal oluşumların en önemlisi, 19. yüzyıldan beri gündemde olan güney Slavlarının tek bir siyasal çatı altında birleştirilmesidir. Burada temel sorun, birleşmenin nasıl bir model çerçevesinde gerçekleştirileceğidir. Farklı etnik grupların talepleri nasıl karşılanacaktır. Burada işaret edilmesi gereken bir husus, Hırvatların daha çok Slovenlerle birlikte Sırp-lardan ayrı bir siyasal oluşum peşinde koşmalarıdır. Slovenler, Hırvatların birlikte hareket etme tekliflerini reddetmişlerdir. Slovenlerin ret kararında, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu döneminde Hırvatlar gibi özerk kurumlar geliştirememeleri vb kurumsal çekinçler ileri sürülmüştür. Ancak asıl endişenin Hırvatların, Slovenlere ve diğer etnik gruplara olan bakışında saklı olduğunu düşünüyoruz. Slovenler, daha kurumsallaşmış siyasal yapılara sahip Hırvatlarca yutulma endişesi taşımaktadırlar. Her iki etnik grubun da Katolik olduğu unutulmamalıdır. İtal-

ya'nın oluşturacağı tehdidi Slovenlerin tek başına karşılamalarının zorluğu da açıktır. Tüm bu faktörleri göz önünde tutan taraflar arasında yürütülen uzun müzakereler sonrasında, Ekim 1918'de bağımsız Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın kurulduğu ilan edilmiştir. Ekim 1929'da Yugoslavya Krallığı adını alan bu siyasal oluşum, kurucu üç halk (Sırp-Hırvat-Sloven) arasında var olan gerginliklerin yanında, içerisinde barındırdığı Karadağlılar, Müslüman Boşnaklar, Müslüman Arnavutlar, Macarlar, Almanlar, Romenler ve Türklere ciddi bir siyasal temsil olanağı tanımamıştır.¹⁴

Karadağ'ın konumu burada son derece ilginçtir. Karadağ, Ekim 1918'e kadar Balkanlar'da Osmanlı'ya karşı direnişin ve nispi bağımsızlığın bir merkezi durumunda iken, bu tarihten sonra bağımsızlığından vazgeçmesi Karadağlılar arasında ciddi bir rahatsızlık konusu olarak ortaya çıkmıştır. Rebecca West'in 1930'lu yıllarda Balkanlara yaptığı gezi notlarını topladığı *Black Lamb and Grey Falcon (Siyah Kuzu ve Gri Atmaca)* başlıklı çalışmasında yer verdiği Karadağ'da aracına bindiği bir taksicinin Sırbistan'ı suçlayarak "*Devletimizi elimizden aldılar*" cümlesi önemlidir¹⁵. Birinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası politikanın çok kutuplu yapısı ve Karadağ iç siyasal aktörlerinin söz konusu birleşme kararının alınmasında etkili oldukları açıktır. Bu dönemde İtalya'nın Batı Balkanları bir genişleme alanı olarak görmesi, Slovenlerin ve Karadağlıların diğer etnik-dinsel gruplarla birlikte hareket etmelerinde oldukça etkili olmuştur. Ancak bütün bunlara rağmen bu (katılma) ve birleşme olayının, toplumsal hafızada büyük etnik-dinsel grupların küçük etnik-dinsel grupları ya da kimlikleri geri plana itme ya da ortadan kaldırma/etkisizleştirme eğilimini göstermesi tarzında yer ettiğine de kuşku yoktur

Yugoslavya tarzındaki siyasal oluşumların karşılaştıkları en ciddi sorun, tarihsel süreçte farklı siyasal aidiyet duygusuna sahip olmuş, farklı siyasal kültüre ve toplumsal eğilimlere sahip etnik-dinsel grupların aynı siyasal çatı altında nasıl bütünleştirileceğidir. Bu noktada, 1919-1929 yılları arasında Yugoslavya enerjisini karşılaştığı büyük içsel ve dışsal sorunları çözmek için harcamak yerine, daha çok Sırp-Hırvat gerginliğini çözmek için harcamıştır. Bu süreçte Hırvatlar oldukça gevşek bir federal Yugoslavya'yı savunurlarken, Sırlar kendilerinin merkezde yer aldığı merkezî bir siyasal yapıyı savunmuşlardır. Ocak 1929'da iktidarı ele geçirerek bütün yetkileri elinde

¹⁴ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 2, 20. Yüzyıl*, çev. Zehra Savan ve Hatice Uğur, Küre Yayınları, İstanbul, Eylül 2006, s. 70-73 ve 153-166.

¹⁵ Rebecca West, *Black Lamb and Grey Falcon*, Penguin Books, New York, 1982, pp. 1000-1001.

toplayan Kral Alexander, ‘monarşi’yi siyasal aidiyet sağlamanın bir aracı olarak kullanmaya çalışacaktır. Ancak Kral Alexander’ın ülkenin tarihi sınırlarını kaldırması ve Sırların ağırlıkta olacağı tarzda yeni eyalet sınırlarının belirlenmesi, diğer etnik-dinsel grupların çok büyük tepkisini çekmiştir. Kral Alexander’ın 1931 yılında yürürlüğe soktuğu yeni anayasa da hoşnutsuz grupları tatmin etmemiştir. Bu süreçte Sırların etkili olduğu merkezî hükümete karşı muhalif grupların (yeraltında) örgütlendiği görülür. Bu örgütlerin en önemlisi Hırvatlar tarafından kurulan Ustaşa örgütü ile İç Makedonya Devrimci Örgütüdür (IMRO). Macaristan ve özellikle İtalya’nın bu illegal örgütlenmelere topraklarını açması ve örgütlenmelerine katkıda bulunması Yugoslavya yönetimi açısından ciddi bir endişe kaynağı olmuştur. 1933 yılında Almanya’da iktidara gelen Adolf Hitler’in özellikle Hırvat Ustaşa’lara sağladığı destek, Yugoslavya için Fransa’nın bir dış politika ortağı olarak öne çıkmasına sebep olmuştur. Kral Alexander, Ekim 1934’te Fransa ziyareti esnasında öldürülmüştür. Kral Alexander’ın ölümü sonrasında Prens Paul’un liderliğinde üç kişilik bir naiplik kurulu ülkeyi yönetmeye başlamıştır. Prens Paul döneminde dış politikada Almanya’nın öne çıktığı görülür. İkinci Dünya savaşı öncesinde Hırvatların özerklik talebi ile Sırların bu isteklere karşıtlığı temel bir gerginlik unsuru olarak varlığını sürdürmüştür.¹⁶

Birinci Dünya Savaşı sonrası, Arnavutluk açısından iç siyasal sisteminin istikrarlı bir şekilde evrilmesinin önündeki en ciddi engel dış politikasında var olan İtalya tehdididir. İtalya, Arnavutluk üzerinde himaye kurmaya çalışmakta ve bu amaçla sürekli olarak bu ülkenin iç işlerine müdahale etmektedir. Arnavutluk, özellikle 1936 yılından itibaren gelişen İtalyan-Alman ilişkileri sebebiyle dış politikasında dar bir manevra alanına sahiptir. Arnavutluğun İtalya’yı dengelemek amacıyla 1934 yılından itibaren Yugoslavya ile yakınlaşma çabaları da sonuç vermemiştir. Yugoslavya ile ilişkilerin sağlıklı bir şekilde geliştirilmesinin önündeki en önemli engel, Kosova bölgesinin statüsü ile ilgilidir. Özellikle ülkedeki milliyetçi gruplar, Kosova için mücadele edilmesi taraftarıdır. İtalya, 1936 yılındaki Habeşistan harekâtından sonra Nisan 1939’da Arnavutluk’u işgal etmiştir. İtalya’nın Arnavutluk’u işgali başta Yunanistan olmak üzere bütün Balkan ülkelerini endişelendirmiştir. Türkiye’nin bile İtalya’nın Arnavutluk’u işgalini kendi güvenlik alanına ayak basılması olarak değerlendire-

¹⁶ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 2. 20. Yüzyıl*, çev. Zehra Savan ve Hatice Uğur, Küre Yayınları, İstanbul, Eylül 2006, s. 212-215.

diği düşünülürse, Batı Balkanlar açısından işğalin doğurduğu endişelerin büyüklüğü anlaşılabilir.¹⁷

Romanya, Birinci Dünya Savaşı sonrası en çok toprak elde eden ve dolayısıyla azınlık barındıran statükocu dış politika çizgisine sahip olan bir ülkedir. Ülkenin yaklaşık dörtte birini oluşturan azınlıkların sistemle nasıl bütünleştirilecekleri ile büyük toprak mülkiyetinin topraksız çok geniş ölçüdeki köylü kitlelerinin taleplerinin nasıl uzlaştırılacağı sorunu Romanya'nın siyasal geleceği açısından önemli hususlar olmuştur. Romanya, iç siyasal yapısındaki sorunları demokratik yöntemlerle çözmekten daha çok Alman ve İtalyan örneklerini izleyerek otoriterleşmeye kaymıştır. Ülkede ciddi bir toprak reformunun yapılamaması ve köylü nüfusun yaşam koşullarında herhangi bir iyileşme sağlanamaması ülkeyi Sovyet komünist propagandasına açık bir hale getirmiştir. 1931 yılında kurulan Demir Muhafızlar örgütü Balkanlarda gerçek anlamdaki tek faşist örgütlenme olması açısından son derece önemlidir. Demir Muhafızlar, yoğun şovenist programlarının bir uzantısı olarak düzenledikleri çeşitli terör eylemleri ile Romanya iç siyasal sisteminde istikrarsızlaştırıcı bir örgüt niteliği taşımasına ve bu nedenle örgütün üst yapısına karşı girişilen bazı tasfiye hareketlerine karşın, arkasındaki güçlü Alman desteği ile varlığını sürdürmüştür.¹⁸ Romanya'nın sahip olduğu iç siyasal ortam, ülkenin karşı karşıya olduğu çelişkiyi de ortaya koymaktadır. Romanya, Birinci Dünya Savaşı ve hemen sonrasında, 17, 18 ve kısmen 19. yüzyıllarda olduğu gibi topraksal genişleme yönünde bir dış politika izlerken, etnik bilincin oldukça yüksek olduğu bir 20. yüzyılda çok yoğun etnik-dinsel grupları siyasal sistemi ile nasıl bütünleştireceğinin yöntemine ve araçlarına sahip değildir. Bu noktada, ülkenin otoriterleşmesi bir yöntem ve azınlık unsurlara karşı aşırı şiddet kullanılması da bir araç olarak ortaya çıkmaktadır. Uluslararası politikadaki dönemsel gelişmelerin de bu eğilimleri beslemesi ya da açıkça desteklemesi tarihsel sürecin bu ana kadarki her aşamasında algısal güvenlik sorununu besleyen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır

Bulgaristan, Birinci Dünya Savaşında Alman yanlısı dış politikası nedeniyle savaş sonrası çok ciddi toprak kaybına uğrayan ve revizyonist dış politika çizgisine sahip bir ülkedir. Bulgaristan'ın karşılaştığı en önemli toprak kaybı, Doğu Trakya'nın Yunanistan'a terkiyle Eğe Denizi ile olan

¹⁷ Robert Lee Wolf, *The Balkans in Our Time*, Harvard University Press, Massachusetts, 1956, pp. 136-143.

¹⁸ *Ibid*, pp. 126-132.

bağlantısını kaybetmiş olması ve Makedonya'nın büyük bölümü üzerindeki kontrolünü kaybetmesidir. Yaşanan bu toprak kayıplarının dışında Bulgar iç siyasal aktörleri ülkelerini modern bir tarım ülkesi haline getirmeyi en önemli amaç haline getirmişlerdir. Ancak yapılmak istenen reformların yoğun bir finansman desteğine ihtiyaç duyması en önemli sorundur. Bulgaristan'daki büyük Türk azınlığı ve bunların siyasal sistemle nasıl bütünleştirileceği sorunu ülkenin karşılaştığı en önemli sorunlardan bir tanesidir.¹⁹

Yunanistan açısından Birinci Dünya Savaşı sonrasında en önemli algısal güvenlik sorunları diyebileceğimiz hususlar şunlardır: 1.4 milyon Yunan kökenli mültecinin yarattığı siyasal aidiyet sorunu, Batı Trakya'daki Türk azınlığı, Türkiye gibi ölçek olarak kendisinden çok daha büyük bir ülke ile komşu olmanın iç siyasal aktörlerde yarattığı tepkisel dış politika yönelimleri. Bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti, 1923 sonrası barışçıl dış politika söylemine sahiptir. Yunan iç siyasal sisteminin karşılaştığı sorunları kısmi olarak işbirliği ve demokratikleşme yöntem ve araçlarıyla aşmaya çalıştığı dönemlerde, nispi bir başarı yakalanmış, ancak sorunların çözümünde karşılaşılan başarısızlıklar İkinci Dünya Savaşı öncesinde ülkenin otoriterleşmeye kaymasında önemli rol oynamıştır. Arnavutluk ve diğer komşu ülkelerle yaşamış olduğu sınır sorunları algısal güvenlik tehdidinin büyümesine ve otoriterleşmeye diğer Balkan ülkelerinde olduğu gibi katkı sağlamıştır.²⁰

6. İkinci Dünya Savaşı ve Sonrası Algısal Güvenlik Sorunu

Balkan devletleri/halkları, hem iç siyasal yapıları açısından hem de (komşu) ülkeler arasında algısal güvenlik sorununun en yüksek düzeyde var olduğu bir bölgedir. Çoğu Balkan ülkesinin sahip olduğu kırılğan siyasal yapılar, İkinci Dünya Savaşı öncesinde ve süresince Avrupa'nın merkez ülkelerinin dış müdahalesine veya işgaline olanak tanımıştır. Ülkesel ulusal çıkarlarını bir büyük dış gücün desteği olmaksızın elde edemeyeceklerinin bilinci ile hareket eden Balkan devletleri/halkları, ittifak ya da zorunlu işbirliği içerisinde bulunduğu ülkelerin faşist ve nazist yöntemlerini benimseyerek aşırı kuvvet kullanımı içeren politikalara yönelebmişlerdir.

Balkan devletleri/halkları, İkinci Dünya Savaşı süresince ülkesel ulusal çıkarlarını gerçekleştirmek amacıyla ittifak gruplarından birisi ile

¹⁹ Misha Glenny, *The Balkans: 1804-1999, Nationalism, War and the Great Powers*, Granta Books, London, 1999, pp. 396-402.

²⁰ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 2, 20. Yüzyıl*, çev. Zehra Savan ve Hatice Uğur, (: Küre Yayınları, İstanbul, Eylül 2006, s. 220-223.

gönüllü ya da zorunlu işbirliği içerisinde olmuşlardır. İkinci Dünya Savaşı'nın 1939-1943 zaman aralığında nispi olarak Alman (Mihver grubu) üstünlüğü dönemi ile 1943-45 zaman aralığında Müttefik üstünlüğü dönemi, Balkanlardaki siyasal grupların eylemlerinin yönünü belirlemiştir. 1940 sonuna kadar İtalya'nın Kuzey Afrika'da hiçbir ciddi başarı kazanamaması ve 1940 Haziranında Almanya'nın Fransa'yı kısa sürede yenilgiye uğratması, Balkan yarımadasının yavaş yavaş İkinci Dünya Savaşı'nın önemli alanlarından birisi haline gelmesine yol açmıştır. İtalya, 28 Ekim 1940 tarihinde Yunanistan'a saldırmıştır. Yunanistan, İtalya saldırılarını durdurmuş ve kısa bir süre sonra da İtalya'nın saldırı üssü olarak kullandığı güney Arnavutluk'u işgal etmiştir. Nisan 1941'de İtalya'nın Balkan seferinin de başarısız olması üzerine Almanya Yunanistan'ı işgal etmiştir. Bu işgalden önce 1 Mart 1941'de Bulgaristan ve 25 Mart 1941'de Yugoslavya Mihver'e katılma kararı almıştır. Yugoslavya'nın Mihver'e katılma kararı almasından bir gün sonra meydana gelen darbe sonucunda ülke Mihver bloğundan ayrılmıştır. Almanya, 6 Nisan 1941 tarihinde işgali altındaki Bulgaristan üzerinden Yugoslavya'ya saldıracaktır. Alman saldırısından kısa bir süre sonra 10 Nisan'da Bağımsız Hırvat Devletinin kurulduğu ilan edilecek ve Andre Pavelic'in liderliğindeki Ustaşa Rejimi Hırvatistan'ın Krajina bölgesinde yaşayan Ortodoks Sırlara karşı kitlesel katliamlara başlayacaktır.

Buraya kadar ortaya koyduğumuz bilgiler, Balkan devletleri/halklarında var olan algısal güvenlik (toplumsal hafızada ötekine karşı var olan negatif imajların yarattığı) sorununun gerçekliğe dönüştüğünü göstermektedir. Balkan devletlerinin gönüllü veya zorunlu olarak kurdukları farklı ittifak ilişkileri, komşu ülke topraklarının kısa sürede işgal altında kalması ile sonuçlanabilmektedir. İtalya gibi bir büyük gücün saldırısına uğrayan Yunanistan mağdur durumda iken, kısa bir süre sonra Arnavutluk topraklarını işgal eden bir güce dönüşebilmektedir. Diğer yandan, Balkanlarda artan Alman etkisini fırsat bilen Yugoslavya içerisindeki Hırvatların bir kısmı, Ustaşaların liderliğinde hemen bağımsızlık ilan etmekte ve Sırlara karşı soykırım tarzında bir 'etnik temizlik' harekâtına girişebilmekte.²¹ Romanya'nın zorunlu olarak Mihver bloğuna yakınlaşması, Bulgaristan'ı Almanya karşısında çaresiz bırakmaktadır. Yunanistan, hem Arnavutluk hem de Bulgaristan toprakları üzerinden Alman tehdidi ile karşılaşmaktadır.

²¹ Robert Lee Wolf, *The Balkans in Our Time*, Harvard University Press, Massachusetts, 1956, pp. 195-206; Tom Gallagher, *Outcast Europe, the Balkans 1789-1989 from Ottomans to Milosevic*, Routledge, New York, 2001, pp. 127-129.

Kadim hak iddiasında bulunan topraklar, kurulan ittifak ilişkilerine göre el değiştirebilmektedir. Birinci Balkan Savaşında (1912) Sırp tarafından ele geçirilen Kosova bölgesi Alman işgali ile birlikte Arnavutluk'un eline geçecektir. Arnavutlar, bölgeyi 1944 yılında Josef Broz Tito'nun liderliğindeki Partizanlar tarafından tekrar ele geçirilinceye kadar kontrollerinde tutmuşlardır.²²

17 Nisan 1941 tarihinde Yugoslavya Almanya'ya teslim olduktan sonra Yugoslavya'daki direniş hareketi iki kola ayrılmıştır: Albay Dra-ga Mihailoviç'in liderliğindeki monarşist ve Sırp milliyetçisi Çetnikler ile Komünist Josef Broz Tito'nun liderliğindeki Partizanlar. Her iki direniş grubu İngilizler tarafından bir araya getirilmek istenmişse de başarılı olunamamıştır. Her iki örgütün Yugoslavya'nın geleceği ile ilgili siyasal hedefleri tamamıyla birbirlerinden farklıdır. 1944 yılı yazında Almanlar bölgeden çekilmeye başlayınca Balkanlar'da savaşın sona ereceği ortaya çıkmış, Partizanlar, iç siyasal yapıdaki muhalif grupları başta Çetnikler olmak üzere acımasızca katletmişlerdir. Bu tarz bir diğer gelişme Hırvatlarca yaşanmıştır. 1941-1944 zaman aralığında Almanlarla birlikte hareket eden Hırvat Ustaşa rejimi ve Vatan Muhafızı'na mensup Hırvatlar, Avusturya'nın Bleiburg şehrindeki İngiliz idaresine teslim olmaya çalışmışlar, ancak tutukluların savaştıkları hükümete teslimini öngören müttefikler arası antlaşma gereğince sığınmacı Hırvatlar İngilizlerce Partizanlara teslim edilmişlerdir. Bu süreç içerisinde kırk bin ile yüz bin kişinin Partizanlar ya da olumsuz şartlardan dolayı öldüğü tahmin edilmektedir. Burada Yugoslav siyasal yapısının parçası olan insanların birbirlerine karşı duydukları etnik nefreti ve etnik-siyasal şiddeti anlamlandırmak son derece zordur. Ancak mücadele ettikleri Almanların yöntemlerini çok fazla benimsedikleri görülmektedir. Almanya'da Adolf Hitler ve Nazi Partisi 1933'te iktidara geldikten sonra siyasal projesinin önünde engel olarak gördüğü, iç siyasal ortamdaki ve dış siyasal ortamdaki bütün engelleri şiddet aracı ile tasfiye etmiştir. Balkanlara yönelik olarak Almanya, Yugoslavya topraklarındaki direnişi kırmak için her ölen Alman için 100 rehine, her yaralanan Alman için 50 rehine öldüreceğini açıklamıştır. Ekim 1941'de 10 Almanın öldürülmesi ve 26 tanesinin de yaralanması üzerine, kadın-çocuk ayırımı yapılmaksızın bir şehirdeki yaklaşık yedi bin nüfus öldürülmüştür.²³

²² Robert Lee Wolf, *The Balkans in Our Time*, Harvard University Press, Massachusetts 1956), pp. 195-196.

²³ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 2, 20. Yüzyıl*, çev. Zehra Savan ve Hatice Uğur, Küre Yayınları, İstanbul, Eylül 2006, s. 283-287.

İkinci Dünya Savaşı sonrası Balkan devletleri/halkları açısından iki savaş arası dönemle kıyaslandığında son derece önemli bir gelişme yaşanmıştır. İki savaş arası dönemde, otoriterleşme eğilimlerine karşın, farklı ideolojik eğilimler kendilerine yaşam alanı bulabilmiştir. Ancak İkinci Dünya Savaşı sonrası Balkanlar, Türkiye ve Yunanistan hariç Komünist Sovyetler Birliği'nin kontrolü altına girmiştir. Sovyetler Birliği, 1945-1950 yılları arasında Yugoslavya hariç Doğu Avrupa ve Balkanlar'daki yerli komünist unsurları bütünüyle tasfiye etmiştir. Bu süreçte Yunanistan, 1947 yılına kadar sürececek bir iç savaşa sürüklenmiştir. Yugoslav komünistlerin desteklediği Yunan komünistler, kırsal kesimden çocukları kaçırmak da dâhil olmak üzere son derece acımasız yöntemlerle ülkede yönetimi ele geçirmeye çalışmışlardır. Ancak Yugoslavya'nın Kominform'dan kovulmasından sonra ve Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Truman Doktrini ile Yunanistan'a destek vermesi sonrasında komünist unsurlar etkilerini kaybetmişlerdir.²⁴

7. Soğuk Savaş'ın Sona Ermesinin Yarattığı Algısal Güvenlik Sorunu

Kasım 1989'da Berlin Duvarının yıkılması, 1990 yılında Doğu Bloku'nun da çöküşünün habercisi gibidir. 1990 yılında yürütülen 4+2 müzakereleri sonucu iki Almanya'nın birleşmesi, Sovyetler Birliği'nin parçalanması sürecine girmesi ve 2 Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgal ve ilhak etmesi küresel etki doğuran uluslararası sorunlar olarak küresel aktörlerin gündemini işgal etmektedir. Köklü dönemsel gelişmelerin en çok etkilediği coğrafi alanlardan birisi olan Batı Balkanlar'da meydana gelen bölgesel ölçekteki gelişmeler, büyük oranda küresel ölçekteki gelişmelerin gölgesinde kalmış gözükmektedir. 1990 yılından itibaren Federal Yugoslav Cumhuriyetleri liderlerinin kullandıkları söylemler ve geliştirdikleri eylemler, hızla ülkeyi parçalanma sürecine sokmuştur.

Federal Yugoslavya Cumhuriyetinin siyasal kaderini 1945 yılından beri elinde tutmakta olan Josef Broz Tito'nun 1980 yılında ölümü, Yugoslavya'nın parçalanma sürecinde önemli bir aşamayı oluşturmaktadır. 1970'li yıllarda Hırvat baharı ayrılmaya kadar gidebilecek bir takım siyasal taleplerle ortaya çıkmasına karşın, Tito'nun 1974 Anayasasında verdiği ayrıcalıklarla erken dönemde bir parçalanmanın önüne geçilmiştir. Ancak 1980'ler boyunca Sırlar, Hırvatlar ve Arnavutlar arasında zaman

²⁴ Tom Gallagher, *Outcast Europe, the Balkans 1789-1989 from Ottomans to Milosevic*, Routledge, New York, 2001, pp. 147-164.

zaman şiddete de kayabilen olaylar ile Boşnaklar, Makedonlar ve Slovenler arasında Sırp'ların merkezî yönetimi ele geçirmelerine karşı tepkiler ve itirazlar artmıştır. Mart 1989'da Sırbistan içerisindeki özerk bölgeler Kosova ve Vojvodina'nın özerkliklerinin kaldırılması, bu ana kadar daha çok söylem bazında dile getirilen Sırbistan'ın merkezîyetçi politikalarının hayata geçirilmesi olarak görülmüştür. 1990 seçimlerinde sertlik yanlısı ve ırkçı söylemleri ile öne çıkan siyasal figür Slobodan Miloseviç'in başarılı olması diğer cumhuriyetlerin bağımsızlaşma yönündeki eğilimlerini güçlendirmiştir. Haziran 1991'de Slovenya Cumhuriyeti'nin ve Temmuz 1991'de Hırvatistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlıklarını ilan etmeleri Batı Balkanlar'da yaklaşık on yıl sürecek şiddetin kapısını aralamıştır.

Sırbistan Devlet Başkanı Miloseviç 1990 sonrası stratejisini iki temel üzerine oturtmuştur. Birincisi, Sırbistan'ın merkeze alındığı 1918 yılında kurulan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'na/Yugoslavya'ya (1929'da) benzer bir siyasal yapıyı hedeflemiştir. İkincisi, %36'sı diğer cumhuriyetlerde yaşayan Sırp'ları aynı siyasal çatı altında toplamayı öngörmüştür. Birinci seçenek, Slovenya ve Hırvatistan'ın birbirine yakın süreçler içerisinde bağımsızlıklarını ilan etmeleri ile geçersiz kılınmıştır. Aslında Boşnaklar, Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'nin parçalanmasından yana değildirler. Ancak Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlık ilanları üzerine, bu iki cumhuriyet arasında bir savaş alanı olmama yönündeki kararlılıkları da Boşnakları Mart 1992'de bağımsızlık ilanına itmiştir.²⁵ Miloseviç, Sırp nüfus barındırmayan Slovenya ile on günlük kısa bir çatışmanın ardından Avrupa Birliği dönem başkanı Hollanda'nın arabuluculuğu ile müzakere masasına oturmuş ve imzalanan Brioni Anlaşması ile Yugoslavya sorunu çözümlenmiş gibi bir algılama geliştirilmiştir. Bu algılamanın gerçeği yansıtmadığı çok kısa bir süre içinde görülmüştür.

Miloseviç, ikinci stratejisinin bir uzantısı olarak, Sırp azınlıkları buldukları bölgelerde özerkleşme ya da bağımsızlaşmaya teşvik etmiştir. Bu strateji doğrultusunda Hırvatistan'ın Krajina bölgesindeki Sırp'lar, Hırvatistan'dan bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. 1991 yılında bu bölgedeki Sırp'ların önemli bir kısmı sürgün edilmiştir. 1991 sonbaharı ve 1992 başlarında Sırbistan'ın bazı Hırvat şehirlerini kuşatma altına alması ve yoğun bir topçu bombardımanına maruz bırakması, daha sonra Hırvatlar tarafından Mart 1995'ten sonra Krajina Sırp'larına karşı girişilen saldırılarda cid-

²⁵ Aliya İzzetbegovic, *Tarihe Tanıklığım*, çev. Alev Erkilet, Ahmet Demirhan ve Hanife Öz, Klasik Yayınları, İstanbul, 2003, s. 116.

di katliamların yaşanmasına gerekçe oluşturmuştur.²⁶ Bu noktada, Hırvat Devlet Başkanı Franjo Tudjman ile Sırbistan Devlet Başkanı Miloseviç arasında izlenen temel stratejiler konusunda bir farklılık bulunmamaktadır. Her iki lider de kendi yaşam alanları olarak varsaydıkları bölgelerin etnik unsurlardan bütünüyle arındırılmasını ve hedef etnik-dinsel grupların tek bir siyasal çatı altında birleştirilmesini amaçlamışlardır.

Federal Yugoslavya'nın parçalanmasının en sorunlu aşamalarından birisi, Mart 1992'de Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ilan etmesidir. Sırlar ve Hırvatlarca Tito icadı olarak görülen Boşnak kimliğinin varlığı her iki dinsel-etnik grup tarafından da kabul edilmemekte ve ulusal hedeflerine ulaşmalarının önündeki en önemli engel olarak görülmektedir.²⁷ Mayıs 1992-Kasım 1995 tarihleri arasında Bosna-Hersek cumhuriyetinin çoğunluk unsuru (%44) durumundaki Boşnaklar, Pale Sırları (%32) ve Hırvatlarla (%17) Devlet Başkanları Aliya İzzetbegoviç'in öngörüsü doğrultusunda bir yaşam mücadelesi vermişlerdir. 1991 yılından itibaren Yugoslavya Üzerine Uluslararası Konferans çerçevesinde yürütülen diplomatik temaslar, ABD'nin 1994 yılına kadar soruna doğrudan müdahil olmaması ve Devlet Başkanı Miloseviç'in Pale Sırlarını kontrol edemediği yönündeki taktik beyanları, uluslararası toplumun gözü önünde 250000 Boşnak'ın ölümüne sebep olmuştur. Bu dönemle ilgili olarak, 'etnik temizlik', 'sistemik tecavüz' gibi kavramların Birleşmiş Milletler (BM) kayıtlarına girmesi de son derece önemlidir. Bosna-Hersek cumhuriyetinde Boşnak halkına yönelik Sırlar ve Hırvatlar tarafından girilen şiddetin arka planında söz konusu iki etnik (Sırp ve Hırvat) grubun algı dünyalarında 'Boşnak kimliğini' kabul etmemeleri etkili olmuştur. Sırp ve Hırvat siyasal projelerinin önündeki en önemli engel 'Boşnak kimliği' olarak görülmektedir. Daha önce de belirttiğimiz üzere Boşnak lider Aliya İzzetbegoviç Yugoslavya'nın yaşatılmasından yanadır. Yugoslavya'nın kozmopolit yapısını belki de en iyi yansıtan halk, Boşnaklardır.

Slobodan Miloseviç'in Pale Sırlarını kontrol edemediğine dair taktik açıklamaların arka planını David Halberstam'ın Kosova krizi sırasında

²⁶ Richard Holbrooke, *Bir Savaşı Bitirmek*, çev. Belkis Çorakçı Dişbudak, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1999), s. 50 ve 86-8; David Halberstam, *Barış Zamanı Savaş Bush, Clinton ve Generaller*, çev. Abdullah Yılmaz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001, s. 353-355; Dennison Rusinow, "Yugoslavya'nın Parçalanmasında ve İç Savaşta Osmanlı Mirası", İmparatorluk Mirası Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası, der. L. Carl Brown, çev. Gül Çağalı Güven, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 124-126.

²⁷ Dennison Rusinow, "Yugoslavya'nın Parçalanmasında ve İç Savaşta Osmanlı Mirası", İmparatorluk Mirası Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası, der. L. Carl BROWN, çev. Gül Çağalı Güven, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 136-140.

ABD’li Komutan Wesley Clark ile Miloseviç’in konuşmasından aktardığı aşağıdaki bilgiler ortaya koymaktadır:

*“(...) Miloseviç övünerek, eğer Bosna’da bir seçim yapılmasına imkân tanınsa, bunu yapabileceğini ve Amerikalılara istediği sonucu verebileceğini anlatıyordu. Nihayetinde, olaylar üzerinde öyle bir kontrolü vardı ki, Bosnalı Sırp kuklaları istediği gibi oynatabilirdi.”*²⁸

Bosna-Hersek Cumhuriyetindeki etnik gruplar arasında yaşanan savaşa dair, sadece savaşan gruplar arasında değil ABD Dışişleri Bakanlığı çevrelerinde de ‘eski nefretler’ kavramının vurgulanması önemlidir. Dönemin ABD Dışişleri Bakanı (1992) Lawrence Eagleburger’ın aşağıdaki ifadeleri bir yönüyle ABD’nin Bosna-Hersek krizine geç müdahalesinin nedenlerinden birisini ortaya koyarken, diğer yönüyle de Balkanlar’daki algısal güvenlik sorununun gerçekliğine yönelik önemli bir diplomatin tespiti olmaktadır:

*“(...) Bu trajedi, dışarıdan çözümlenebilecek bir şey değildir ve artık herkesin bunu anlamasının zamanı gelmiştir. Bosnalılar, Sırlar ve Hırvatlar birbirini öldürmeyi kesmeye karar verinceye kadar, dış dünyanın yapabileceği hiçbir şey yoktur.”*²⁹

Sırbistan Devlet Başkanı Miloseviç, kontrol edemediğini iddia ettiği Pale Sırlarını Dayton müzakerelerinde temsil ederek ve Dayton Barış Anlaşmasını imzalamaları için baskı yaparak Bosna-Hersek sorununu büyük oranda kendi istediği tarzda çözüme kavuşturmuştur. Bu aşamadan sonra Miloseviç, bir tek Sırp yaşamasa dahi kendi Kudüsleri olarak nitelediği Kosova’yı Arnavut nüfustan arındırma politikasına yönelmiştir. Bu noktada, Boşnak-Sırp Savaşında olduğu gibi, Miloseviç tarafından kontrol altına alınmaya çalışılan bölgelerdeki etnik temizlik harekâtlarında, düzenli askeri birliklerden daha çok para-militer grupların kullanılması da çok önemlidir.³⁰ Miloseviç, söz konusu para-militer gruplara özellikle kırsal kesimlerdeki dinsel-etnik grupların tasfiyesi açısından özel bir misyon yüklemiştir. Miloseviç’in stratejisi, Kosova Arnavutlarını dış dünyanın büyük oranda tepkisini çekmeden, çeşitli şiddet yöntemlerini kullanarak bölgeden uzaklaştırma ve Yugoslavya’nın diğer bölgelerinden gelen Sırp-

²⁸ David Halberstam, *Barış Zamanı Savaş Bush, Clinton ve Generaller*, çev. Abdullah Yılmaz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001, s. 414.

²⁹ Richard Holbrooke, *Bir Savaş Bitirmek*, çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1999, s. 43.

³⁰ Mark Almond, *Europe’s Backyard War in the Balkans*, Heinemann, London, 1994, pp. 93-104.

ları Kosova topraklarına yerleştirmektedir. Sırbistan Kosova bölgesine yönelik 1997 ve 1998 yıllarında artan şiddet politikalarına son vermeyince ve taraflar arasında siyasi müzakereler yoluyla çözüm bulunmasına olumlu katkı sağlamayınca, 23 Mart 1999'dan 10 Haziran 1999 tarihine kadar süren NATO'nun hava harekâtına maruz kalmıştır. Balkan devletleri/halkları arasındaki en temel sorun, birbirlerine 'güven' duymamadır. Kosova'yı uluslararası toplumun (UNMIK/Birleşmiş Milletler Kosova Misiyonu) denetimine koyan 10 Haziran 1999 tarihli Ahtisaari-Chernomyrdin Anlaşmasından sonra, Kosova'nın nihai statüsünü belirlemek amacıyla Şubat 2006'da başlatılan Viyana müzakerelerinde de tarafların siyasi görüşmeler yoluyla bir çözüm bulamamalarının temelinde tarafların birbirlerine duydukları derin 'güven' sorunu vardır.³¹

David Halberstam, *Barış Zamanı Savaş* başlıklı çalışmasında, Kosova krizi ve Sırbistan bombardımanı sırasında Avrupa Kuvvetler Komutanı olan Wesley Clark'ın Miloseviç hakkında aşağıdaki değerlendirmelerini aktarmaktadır. Clark'a ait bu ifadeler, Sırp ve Arnavutlar arasındaki 'eski nefretler' ve 'güven' sorununun sebeplerini anlamamız açısından da ipuçları içermektedir:

*“Clark bu olaydan sonra Sırp liderin Arnavutları öldürmekten zerre kadar pişmanlık duymadığına kani olmuştu. Aslında, Miloseviç bir keresinde Clark'a Sırp'ların Arnavut milliyetçilerle nasıl baş edileceğini bildiklerini söylemişti; bu işi daha önce yapmışlardı. Clark ne zaman diye sordu? Miloseviç, '1946'da Drenika'da, savaştan hemen sonra' yanıtını verdi. Clark, bunu nasıl becerdiklerini merak etmişti, sordu. Miloseviç'in yanıtı, 'Hepsini öldürdük. Birkaç yılımızı aldı ama hepsini öldürdük' oldu.”*³²

Yukarıdaki satırlar, örnek olaylar çerçevesinde ortaya koymaya çalıştığımız algısal güvenlik sorununun, Sırp'ların kendi siyasi projelerinin önünde engel olarak gördükleri etnik-dinsel topluluğu topyekûn ortadan kaldırmayı amaçlayan bir ontolojik güvenlik sorununa dönüştüğünü de ortaya koymaktadır. Sırp lider Slobodan Miloseviç zihin dünyasında kurguladığı Büyük Sırbistan projesinde Bosna-Hersek için tasarladığı temel hedeflerine ulaşmıştır. Bosnalı Sırp'lar, %32'lik nüfus ağırlıklarına karşın,

³¹ Kosova sorunundaki algısal güvenlik sorunları için Bkz. Hüseyin Emiroğlu, *Soğuk Savaş Sonrası Kosova Sorunu 1989-2000*, Asil Yayınları, Ankara, 2010.

³² David Halberstam, *Barış Zamanı Savaş* Bush, Clinton ve Generaller, çev. Abdullah Yılmaz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001, s. 415.

%49 toprağa sahip Sırp Cumhuriyetine sahip olmuşlardır. Ancak Miloseviç için Büyük Sırbistan projesinin olmazsa olmazı Kosova'dır. Kosova'nın Arnavut nüfustan arındırılması yönünde 1989-1998 arasında düşük yoğunluklu kuvvet kullanımı, 1998 sonrası büyük ölçekli saldırılara dönüşmüştür. Sırbistan'ın 1998 yılında başlattığı saldırılar çerçevesinde Kosova'nın Arnavut nüfustan arındırılması politikası, Kosovalı Arnavutlar açısından ontolojik güvenlik (Arnavut halkının varlığının ve ülkesel bütünlüğünün savunulması) sorunudur. Kosovalı Arnavutlar arasında hiçbir siyasi grubun, Kosova'nın nihai statüsünü belirlemek amacıyla 2006 yılında başlayan Viyana müzakerelerinde bağımsızlık seçeneğinden taviz vermemeleri, Sırp tarafına yönelik toplumsal hafızalarında taşıdıkları negatif imajlarla (algısal güvenlikle) çok yakından ilgilidir.

8. Sonuç

Balkanlar bölgesi, uzun siyasal tarih sürecinde ortaya çıkan imparatorluk tarzındaki siyasal yapıların etkileştiği ve her birinin bölgenin heterojen yapısına (pozitif-negatif) etki yaptığı bir alandır. Bölgenin ağırlıklı olarak Slav ve Ortodoks karakteri, 19. yüzyılın ikinci yarısındaki Alman ve İtalyan birliklerinin sağlanması örneklerini izleyerek kendi siyasal yapılarını inşa etmeleri için yeterli temeli sağladığı varsayılabilir. Ancak 19. yüzyılın başından itibaren bu yönde dile getirilen düşünceler siyasal gerçeklik kazanamamıştır. Uluslararası politika alanında yaşanan önemli dönemsel gelişmeler, zaman zaman siyasal birlik düşüncesini hayata geçirmeye katkı sağlar gibi gözükmesine karşın, ortaya çıkan çatı niteliğindeki siyasal yapıların kısa bir süre sonra dağılmaya başladığı görülmektedir. Tam tersine önemli dönemsel gelişmeler, etnik-dinsel grupların tarihsel süreç içerisinde birbirlerine yönelik olarak geliştirdikleri algısal güvenlik sorununu daha da derinleştirecek politikalara yönelmesine zemin hazırlamaktadır. Toplumsal hafızaları birbirlerine karşı derin 'nefret' ve 'güven' sorunu yaşayan etnik-dinsel grupların, 'öteki'nin yaşamasına da olanak tanıyacak 'demokratik' siyasal yapılar inşa etmeleri son derece zordur. Günümüzde bu tür bir siyasal gelişmeyi olanaklı kılmak, algısal güvenlik sorununu negatif yönde etkileyen her tür kaynağın yeniden gözden geçirilmesi ve pozitif yönde bir inşa süreci ile mümkün olacaktır. 2000 yıllık Balkan tarihinde, bölgedeki etnik-dinsel grupların barış içerisinde yaşamalarını olanaklı kılan siyasal yapının da bölge dışı bir güç olan Osmanlı Türkleri tarafından gerçekleştirildiği unutulmamalıdır.

Çalışma boyunca altı başlık altında tasnif ederek incelediğimiz dönemsel gelişmelerin Balkan yarımadası halklarına etkisi ve yarattığı algısal

güvenlik sorunu, geç milliyetçilik olgusu, tarihsel argümanlara dayalı siyasal projeler, tarihsel tezlerle şekillendirilen ülkesel sınırlardaki dönemsel değişimlerle süreklilik kazanmaktadır. Balkan ülkelerinin birkaç istisnası dışında büyük çoğunluğu birbirleri ile sınır sorunlarına ve azınlık sorunlarına sahiptir. Balkan ülkelerinin toplumsal hafızalarında yer eden negatif imajlarla yukarıda ifade ettiğimiz sorunlar interaktif bir etkileşim içerisindedir. AB gibi kurumsal yapıların sunduğu ya da zorladığı çözüm araçlarının ürettiği sonuçlar, önceki süreçlerde olduğu gibi, dönemsel çözümler olmanın ötesinde bir anlam taşımayacaktır. Bu noktada, toplumsal hafızada algısal güvenliği besleyen negatif imajlar, toplumdan topluma ilişkilerin yoğunlaştırılması ve karşılıklı acıların kabul edilmesi ile sürdürülebilir bir tarzda çözüme kavuşturulabilecektir. Balkan yarımadası halkları, bölge dışı güçlerin müdahalelerinin kalıcı istikrar ve barış üretmediği gerçeğini görmelidir. Balkanlardaki siyasal aktörler, uluslararası politikada köklü dönemsel değişimlerin yaşandığı dönemlerde, bölge içi dengeyi değiştirme yönlü politikalara değil, gelecekte Balkanların 'ortak zenginleşme alanı' olarak inşasına katkı sağlayacak politikalara önem vermelidirler.

KAYNAKÇA

- Almond, Mark. *Europe's Backyard War in the Balkans*, Heinemann, London, 1994.
- Emiroğlu, Hüseyin. *Soğuk Savaş Sonrası Kosova Sorunu 1989-2000*, Asil Yayınları, Ankara, 2010.
- Gallagher, Tom. *Outcast Europe, the Balkans 1789-1989 from Ottomans to Milosevic*, Routledge, New York, 2001.
- Glenny, Misha. *The Balkans: 1804-1999, Nationalism, War and the Great Powers*, Granta Books, London, 1999.
- Halberstam, David. *Barış Zamanı Savaş Bush, Clinton ve Generaller*, ev. Abdullah Yılmaz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001.
- Holbrooke, Richard. *Bir Savaşı Bitirmek*, ev. Belkıs orak Dişbudak, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1999.
- İnalçık, Halil. *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. şti., İstanbul, 1992.
- İzzetbegovic, Aliya. *Tarihe Tanıklığım*, ev. Alev Erkilet, Ahmet Demirhan ve Hanife z, Klasik Yayınları, İstanbul, 2003.
- Jelavich, Barbara. *History of the Balkans, Eighteenth and Nineteenth Centuries*, Vol. I, Cambridge University Press, New York, 1983.
- Jelavich, Barbara. *Balkan Tarihi 2, 20. Yüzyıl*, ev. Zehra Savan ve Hatice Uğur, Küre Yayınları, İstanbul, Eylül 2006.
- Jelavich, Charles and Barbara Jelavich. *The Balkans*, A. Spectrum Book, New Jersey, 1965.
- Karpat, Kemal H. *Balkanlar 'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, İmge Kitabevi, Ankara, 2004.
- Rusinow, Dennison. "Yugoslavya'nın Parçalanmasında ve İç Savaşta Osmanlı Mirası", *İmparatorluk Mirası Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası*, der. L. Carl Brown, ev. Gl Çağalı Güven, İletifim Yayınları, İstanbul, 2000.
- Todorova, Maria. *Balkanlar'ı Tahayyül Etmek*, ev. Dilek şendil, İletifim Yayınları, İstanbul, 2003.
- West, Rebecca. *Black Lamb and Grey Falcon*, Penguin Books, New York, 1982.
- Wolf, Robert Lee. *The Balkans in Our Time*, Harvard University Press, Massachusetts, 1956.